

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІСТОРІЇ

У статті узагальнено теоретичні положення щодо методичних аспектів оптимізації розвитку педагогічної майстерності вчителя історії. Визначено структурні компоненти професійної компетентності вчителя історії. Проаналізовано умови підвищення професійної компетентності учителя предметника. Визначено методи організації навчання у відповідності до структури організації пізнання реальної дійсності.

Ключові слова: *вчитель історії, професійна компетентність, критерії професіоналізму вчителя, структурні компоненти професійної компетентності вчителя, методи навчання, об'єктивний та суб'єктивний виміри педагогічного процесу, синергетичний підхід.*

Для розвитку постнеокласичного мислення принципове значення має гуманітарне знання, як таке, що є основою ціннісно-орієнтаційної діяльності особистості, її прагнення зрозуміти сенс буття і свого місця в ньому. Окрім того, постнеокласичне мислення ґрунтується на широкому кругозорі: не лише «зацикленість» на предметній діяльності, але й можливість «вийти» за її рамки (не втрачаючи з ним зв'язку), піднятися над ним, досягнути ціле та побачити динаміку, перспективу.

У такому контексті сутність нашого дослідження полягає в пошуках шляхів такої ідеальної методичної системи, реалізація якої б уможливила формування педагога-менеджера. Саме володіння системою дидактичного менеджменту та забезпечує учителя-предметника здатністю до реалізації професійних (організаційною, управлінською, проєктивною, моделюючою, діагностичною) функцій.

Метою даної статті є доведення тези про те, що у розробці різних методичних аспектів розвитку професійної компетентності учителя історії варто враховувати окремі положення філософії сучасної освіти, що мають статус методологічних.

Ефективність дидактичного менеджменту визначається, з одного боку, сукупністю тих чинників, факторів, які забезпечують умови, за яких наявний ефект «володіння ситуацією», з іншого боку, здатність моделювати потрібну ситуацію. Тобто, йдеться, насамперед, про володіння знаннями, які дозволяли б учителеві історії приймати оптимальні рішення щодо вибору засобів, методів, форм, стратегії і тактики, стилю управління.

Йдеться про знання, що забезпечують створення оптимальних моделей взаємодії суб'єктів дидактичного процесу для досягнення найкращого результату за даних умов. Отже,

актуальність розглядуваної нами проблеми обумовлена відсутністю цілісного підходу до розкриття компетентнісного підходу в змісті методичної складової оптимізації педагогічної майстерності учителя історії.

Учитель історії – творець духовного світу особистості, що формується. Його призначення у тому, щоб готувати всебічно розвинених, високоосвічених людей на принципах демократизації, гуманізації та гуманітаризації навчально-виховного процесу, органічного поєднання в ньому національного та загальнолюдського начал; формування в підростаючого покоління міцних історичних знань; виховання чесності, людяності, порядності, доброти та милосердя.

Сучасний учитель історії – це педагог, який володіє новими технологіями навчання, творчо мислячий творець навчального процесу, здатний вирішувати все різноманіття завдань, пов'язаних з навчанням і вихованням школярів, спеціаліст, який постійно удосконалює свою професійну майстерність. Історична освіта передусім формує особистість школяра, готує його жити в мінливому світі інформаційного суспільства, навчає сучасним формам спілкування, розвиває здатність засвоювати інформацію, приймати ефективні рішення¹.

У сучасних умовах яскраво простежуються спроби знайти співвідношення між цими елементами, пошуки реальних шляхів їх взаємозв'язку та взаємозбагачення при впровадженні предметів, пов'язаних як з вивченням історії України, так і з висвітленням історії та культури в межах окремого регіону, держави, всього світу. За таких умов учитель історії має володіти не тільки таким рівнем знань фактичного історичного матеріалу, що забезпечує його компетентність як фахівця, але й знаннями, що забезпечують ефективність їх використання у навчальному та самоосвітньому процесі.

Сучасна філософія освіти обґрунтовує напрям перспективного розвитку освітнього процесу на засадах синергетичної методології. Застосування такої методології у вирішенні проблем організації навчання та управління засвоєнням означає поєднання на практиці традиційних уявлень про організацію (лінійне уявлення про етапи реалізації дидактичних цілей у організації навчання тощо) та управління (централізація та співпорядкування, зворотний зв'язок тощо) з синергетичними, що дає можливість поєднувати:

- однотипність та різноманітність у реалізації завдань й функцій організації та управління;
- інваріантність та цілісність змісту, варіативність у формах прояву;
- статичність у дотриманні вимог програми та цілей навчання, динамічність у досягненні дидактичних цілей.

Ефективність організації та управління визначаються якісною і кількісною оцінкою результатів навчально-пізнавальної діяльності школярів. Організаційна діяльність вчителя історії полягає у реалізації цілей навчання, охоплює такі сфери навчання як мотивацію та стимулювання; взаємодію і взаємообмін; результати навчання (емоційна сфера, інтелектуальна, особистісна).

Управлінська діяльність педагога-предметника полягає у здійсненні контролю та корекції в процесі засвоєння учнями знань та охоплює такі сфери організації навчання: управління пізнавальними процесами (сприйманням, мисленням, увагою, уявою, пам'яттю); управління комунікацією в процесі організації взаємодії; прийняття рішень. У процесі організації навчальної діяльності учителем історії забезпечується всебічний вплив на особистість учня, що досягається шляхом впливу на його мотиваційну, пізнавальну та емоційно-ціннісну сфери.

Набуття учителем історії професійної компетентності полягає в тому, що знання має формуватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвиненого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати і синтезувати здобуті знання у досягненні педагогічної мети, цілісно уявляти технологію їх застосування.

Складові компоненти професійної компетентності формують ідеального професіонала, що уособлює суспільні запити та потреби, відображає вимоги до учителя історії сучасної школи:

1. Когнітивно-технологічна (спеціальна компетентність із фахового предмета) охоплює глибокі знання, кваліфікацію та досвід практичної діяльності у галузі предмета; знання способів розв'язання технічних, творчих завдань; гармонізація науково-предметних та світоглядно-методологічних, дидактичних, психологічних знань; оволодіння сучасним інструментарієм вивчення особистості школяра; використання прийомів педагогічного менеджменту; умінь організовувати суб'єкт-суб'єктний навчальний процес, спрямований на всебічний розвиток особистості учня.

2. Методична компетентність включає засвоєння педагогом нових методичних та педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно-зорієнтованих, розвивальних, креативних технологіях, володіння різними методами, прийомами і формами організації навчання.

3. Комунікативно-ситуативна компетентність охоплює знання, умінь, навички й способи здійснення партнерської взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу, врахування педагогом вікових, психологічних, індивідуальних особливостей школярів; умінь бачити у дитині особистість, поважати її думку; поєднувати вимогливість із повагою до кожного учня,

тактовність та толерантність у стосунках; здатність до випереджального прогнозування оптимальних внутрішньо-колективних контактів між учнями класу; уміння створювати на уроці атмосферу творчого спілкування та позитивного настрою.

4. Соціальна компетентність містить характеристики педагога, що досяг високого рівня усвідомлення соціальних проблем та запитів, способів взаємодії з суспільством; уміння знаходити інформацію та впевнено конструювати поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуваннями, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності; уміння робити вибір, брати на себе відповідальність, формування засобами предмета патріотичних почуттів, поваги до історії, традицій українського народу тощо.

5. Психолого-педагогічна компетентність охоплює володіння психолого-педагогічною діагностикою; уміння здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічної діагностики, виявляти особистісні особливості учнів, визначати і враховувати емоційний стан людини, грамотно вибудовувати взаємовідносини з колегами, школярами, батьками.

6. Прогнозувально-рефлексивна компетентність включає вміння конструювати траєкторію розвитку школяра, здійснювати індивідуальний розвиток учня; уміння технологічно прогнозувати, конструювати, планувати хід навчально-виховного процесу; прогнозувати розвиток як учнівського колективу загалом, так і кожного учня зокрема.

7. Аутопсихологічна компетентність передбачає вміння усвідомлювати рівень власної професійної діяльності, своїх спеціальних, методичних і комунікативних спроможностей, потенціалу; уміння бачити недоліки в професійній діяльності; бажання самоудосконалюватися; визначати завдання та траєкторію для власної самоосвіти й самовдосконалення.

8. Інформаційно-технологічна компетентність передбачає вміння і навички роботи з ІКТ; застосовувати раціональні прийоми пошуку, аналізу, адекватного відбору, систематизації, використання інформації; самостійно створювати різноманітні тестові завдання; враховувати дидактичні принципи, закономірності, способи, форми організації навчального процесу для його оптимізації на основі комп'ютеризації; дохідливо й чітко викладати навчальний матеріал з огляду на специфіку предмета, суб'єктний досвід учнів, рівень їхньої підготовки, життєвий досвід і вік; уміння перебудовувати за необхідності план і хід викладу навчального матеріалу. Управлінська компетентність включає володіння вчителем методами, прийомами організації власною діяльністю та ефективною діяльністю учнів, класу в урочній та позаурочній видах діяльності; управління процесом засвоєння учнями знань; визначення

цілей навчальної діяльності, отримання інформації про рівень досягнення цілей діяльності; уміння здійснювати коригувальний вплив на способи навчальної діяльності.

9. Кооперативна компетентність (компетентність в спільній творчості) передбачає здатність педагога продуктивно та гармонійно організовувати навчальну взаємодію для досягнення спільної мети за такими напрямками: 1) «учитель – учитель», «учитель – колеги», «учитель – педагогічний колектив», «учитель – шкільне методичне об'єднання», «учитель – районне методичне об'єднання»; 2) «учитель – учень», «учень – учень», «учень – група учнів», «учень – клас», «учень – шкільний колектив»; 3) «учитель – шкільний психолог», «учитель – соціальний педагог», «учитель – батьки учнів», «учитель – громадськість» тощо.

10. Полікультурна компетентність містить знання педагогом культурних, національних надбань, менталітету представників різних національностей, досягнень та звершень українського народу; толерантне ставлення до культури та традицій представників інших народів.

11. Валеологічна компетентність забезпечує організацію здорового способу життя у фізичній, соціальній, психічній та духовній сферах, організацію власної праці й впровадження, реалізацію здоров'я зберезувальної функції розвитку учнів, тобто забезпечення належних умов для нормальної життєдіяльності школярів.

12. Загальнокультурна компетентність передбачає досягнення високого рівня розвитку у суспільному, професійному та духовному житті; освіченість у галузі викладання предмета, високої ерудиції та культури поведінки².

Зазначимо, що організація навчання передбачає використання різних методів і здійснення навчально-пізнавальної діяльності. При цьому у виборі методів і форм навчання велику роль відіграє розуміння об'єктного та суб'єктного вимірів педагогічного процесу, їх взаємодії на основі принципу доповнюваності. Перша відображає об'єктивні умови, в яких перебувають учасники цього процесу, друга – стосунки між людьми, які виражаються у когнітивному стилі педагога, його майстерності в організації, переважаючого рівня у взаємодії.

Суб'єктна парадигма педагогічного процесу орієнтується на суб'єкти діяльності. Суб'єктність педагога – це вираження його внутрішніх сил у вигляді інтенцій «Я можу, хочу, здібний, здійснюю» і т.д. Стати суб'єктом – означає стати педагогом творчим. Завдання педагога – поєднати ці два виміри на основі взаємоповнення з метою досягнення поставлених цілей³.

Враховуючи необхідність поєднання об'єктного та суб'єктного вимірів у дидактичному процесі, зауважимо таке: 1) методи, які використовуються в навчанні учнів можуть бути

різними та не вичерпуються тими, які пропонуватимуться; 2) оновлення форм, методів і прийомів навчання має бути спрямоване на відмову від відтворюючого (репродуктивного) навчання на користь творчого (продуктивного); 3) використання інноваційних методів навчання в жодному разі не дає «модним» тенденціям, не самоціль, а шлях до самовираження та самореалізації особистості учителя.

Розуміючи під методами шляхи (способи, прийоми) пізнання реальної дійсності, визначимо методи організації навчання у відповідності до структури організації:

1. Методи організації стимуляційно-мотиваційного компонента дидактичного процесу спрямовані на активізацію пізнавальної активності школярів через вплив на свідомість, поведінку та почуття учнів (соціально-культурні, дидактичні та психологічні): а) соціально-культурні методи спрямовані на стимулювання інтересу навчання через реалізацію зв'язку навчання з життям, з навколишнім середовищем, соціумом, культурою. Серед них виокремлюємо методи, через які реалізується використання гуманістичного потенціалу фізичної науки, шляхом розкриття історико-культурного, науково-технічного, аксіологічного аспектів фізики як науки; реалізація зв'язку навчання з життям; необхідність у виробництві, господарстві, житті, побуті, для професійної діяльності; показ важливості того, що вивчається для економічного, стратегічного розвитку країни; використання краєзнавчого, регіонального матеріалу для наведення цікавих фактів, ілюстрації використання фізичних знань в організації побуту, господарства, життя місцевої громади; б) дидактичні методи стимулювання спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності школярів через використання проблемних ситуацій; в) психологічні методи мотивації спрямовані на активізацію мислення, інтелекту, вплив на емоційно-чуттєву сферу особистості.

2. Традиційні (класичні) методи.

3. Методи, спрямовані на організацію взаємодії⁴.

Володіння цими методами передбачає володіння учителем засобами вербальної і невербальної комунікації. Вони спрямовані на розвиток в учнів комунікативних здібностей: вміння висловлюватися, проводити самопрезентації, відстоювати власну позицію тощо.

Зазначимо, що сутність синергетичного підходу до управління педагогічним процесом полягає у тому, що він орієнтується на внутрішнє, іманентно властиве самому педагогічному процесу, а не на бажання, наміри, проекти суб'єкта управління. Управління педагогічним процесом у постнеокласичному розумінні відбувається через поле можливостей, що передбачає активність суб'єктів педагогічного процесу.

Таким чином, методичні аспекти розвитку професійної компетентності учителя історії дозволяє ґрунтовніше розкрити сутність дидактичного менеджменту як системи формування методичної майстерності учителя-предметника. Розуміння функціонального призначення кожної із складових діяльності учителя дозволяє проектувати систему методичної складової діяльності педагога, що і має стати предметом подальших досліджень.

Примітки:

1. Бігунова Ю.В. Стан підготовки майбутніх учителів історії до етнокультурної діяльності на півдні України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики.* 2013. Вип. 21. С. 97-100.
1. Ціпан Т.С. Професійна компетентність сучасного вчителя. *Інноватика у вихованні.* 2016. Вип. 3. С. 174-181.
2. Опачко М.В. Організація та управління як компоненти методичної майстерності вчителя фізики. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки.* 2014. Вип. 116. С. 109-114.
3. Там само.

The article generalizes theoretical positions on the methodological aspects of optimizing the development of pedagogical mastery of the teacher of history. The structural components of the professional competence of the teacher of history are determined. The conditions of increasing the professional competence of the subject teacher are analysed. The methods of organization of training are determined in accordance with the structure of the organization of knowledge of real reality.

Key words: *teacher of history, professional competence, criteria of teacher's professionalism, structural components of teacher's professional competence, teaching methods, object and subject dimensions of pedagogical process, synergetic approach.*

Отримано: 10.06.2018